

Батиргареєва В.С.

*НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, заступник директора з
наукової роботи, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ЦІЛІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Цільне місце у системі запобігання злочинності Україні згодом має відводитися такому засобу кримінально-правового впливу, передбаченому нормами кримінального та кримінально-процесуального права, як спеціальна конфіскація майна. У зв'язку із цим уявляється корисним розглянути запобіжний ефект, яким вирізняється спеціальна конфіскація та який входить до кола інтересів кримінологічної науки.

Метою спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності є, по-перше, упередження продовження у майбутньому тією чи іншою особою злочинної діяльності (принаймні запобігання вчиненню повторних злочинів); по-друге, відновлення соціальної справедливості шляхом, зокрема, вилучення в особи, винної у вчиненні злочину, грошей, цінностей, іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або які створені на будь-яке майно (іншими словами, доходів від майна, здобутого злочинним шляхом); по-третє, відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю). При цьому слід відмітити, що нерідко застосування спеціальної конфіскації переслідує одразу кілька цілей – відшкодування потерпілому завданих збитків та відновлення соціальної справедливості, запобігання продовженню злочинної діяльності та усунення заподіяної шкоди або всі разом.

Як зазначається у спеціальній літературі, очевидною є запобіжна роль конфіскації майна, але не як зупиняючого чинника побоювання покарання, а як заходу, безпосередньо спрямованого на позбавлення можливості використання злочинцем незаконно отриманих засобів для вчинення нових злочинів [1, С. 96]. Разом

із тим дієвий запобіжний ефект має конфіскація знарядь, засобів, обладнання та ін., спеціально пристосованих для вчинення злочину, або тих із них, що володіючи необхідними споживчими якостями, полегшили його вчинення. Йдеться, наприклад, про випадки конфіскації наявних у сучасного криміналітету різних видів зброї, спеціальної технічної апаратури, призначеної для стеження за потерпілим, так званого злодійського інвентарю, виготовлення якого потребує певних знань та вмінь, різноманітних засобів браконьєрства, технічних механізмів та машин для незаконного видобування корисних копалин або зняття поверхового шару землі тощо). Таким чином, шляхом застосування такого засобу, як спеціальна конфіскація, усуваються умови, що сприяють вчиненню нових або продовженню розпочатих злочинів з боку певних осіб, тим самим досягається завдання запобігання злочинам. Причому у даному разі це запобігання має характер *спеціальної* превенції, звернутої до конкретно визначеного кола осіб, які вже порушили межу кримінального закону. Але ж норми права про спеціальну конфіскацію так само виконують роль *загальної* превенції злочинності, оскільки існуючі нормативні положення сповіщають, попереджають невизначене коло осіб про можливість позбавлення потенціально-льних злочинців грошей, цінностей, іншого майна, здобутого, прикладом, у результаті вчинення злочинного діяння, навіть якщо таке майно буде долучено до майна, набутого у законний спосіб, або про можливість стягнення відповідної грошової суми у порядку спеціальної конфіскації, якщо воно (мається на увазі майно) буде витрачено, відчужено та ін. Це саме можна стверджувати й щодо випадків спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, що призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та (або) матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення.

Уявляється, що в цілому норми про спеціальну конфіскацію доцільно означити як норми права із прямим превентивним ефектом загального та спеціального характеру, законність застосування яких «безспірно, підвищує популярність у суспільстві

кримінальних законів, що дозволяють державі розраховувати на їх запобіжний ефект» [1, С. 96].

Відновлювання соціальної справедливості, якої прагнуть досягти під час застосування спеціальної конфіскації, на наш погляд, слід розцінювати в якості важливішого завдання вжиття запобіжних заходів, покликаних стримувати злочинність. Таке відновлення справедливості здійснюється стосовно як суспільства в цілому, так й щодо потерпілого зокрема, чим відновлюється порушений стан безпеки і спокою соціуму. Причому відновлення має бути «пропорційним» як характеру й ступеню суспільної небезпечності злочину, обставинам його здійснення, так і особі злочинця. Відновлення соціальної справедливості за допомогою спеціальної конфіскації передбачає, з одного боку, можливість відшкодування спричиненої шкоди, а з другого, необхідність дотримання певних меж поновлення цієї справедливості. Тобто позбавлення або обмеження прав і свобод винних при застосуванні спеціальної конфіскації мають бути співрозмірними тим позбавленням та стражданням, яких зазнали потерпілі внаслідок вчинення злочину. У протилежному разі цей запобіжний захід виявлятиметься неефективним, оскільки порушення цієї співрозмірності у бік збільшення обсягу обмежень, завдання винному надмірних позбавлень, сприйматиметься ним як порушення принципу законності, балансу цієї справедливості, а так само сприятиме культивуванню у нього почуття озлобленості, негуманності до нього та ін.

Спробуємо пояснити цю тезу на гіпотетичному прикладі. Наприклад, людина, в якій основним засобом заробітку є автомобіль, що він використовує для перевезень людей або будь-яких товарів, погоджується вчинити контрабанду, передбачену ст. 201 КК. Як засіб учинення кримінального правопорушення автомобіль, безумовно, підлягає спеціальної конфіскації. Або, прикладом, екскаватор, який винна особа зазвичай використовує для здійснення будь-яких законних робіт, що є основним джерелом існування для цієї особи та її родини, одного разу вирішує здійснити його експлуатацію під час незаконного видобування корисної копалини – піску, що заборонено ст. 240 КК. Як автомобіль,

так й екскаватор, будучи засобами вчинення кримінальних правопорушень, безумовно, підлягають спеціальній конфіскації. Однак у цьому разі небезпідставними уявляються запитання: чи відповідають межі соціальної справедливості, що відновлюється за допомогою застосування спеціальній конфіскації, тим обмеженням й позбавленнями, якими супроводжуватиметься подальше життя не лише для самого винного, а й можливо для інших осіб, відповідальність за долю яких несе останній; чи не призведе такий захід у майбутньому до ускладнення процесів пристосування близьких та рідних винному осіб до життя у сучасних непростих економічних умовах; чи не буде порушений баланс між необхідністю вживання даного заходу та надмірністю наслідків від його вживання? Вочевидь, відповіді на ці запитання у будь-якому разі мають зняти проблему додаткового карального тягарю не лише стосовно винного, а й щодо інших осіб, права яких можуть бути так чи інакше обмежені.

Ще один важливий аспект спеціальній конфіскації у системі заходів запобігання злочинності, як зазначено вище, вбачається у відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю). Хоча цей засіб фактично застосовується на етапі посткримінальної поведінки винного, але, з одного боку, повернення грошей, цінностей та іншого майна потерпілому або особі, матеріальні цінності якої використовувалися без її відому про їх незаконне використання, відповідає загальним уявленням про справедливість, усуває дисбаланс у майновій сфері, який створюється внаслідок позбавлення або «запозичення» певного майна винним, а з другого боку, попу-тно усуваються умови подальшої віктимізації людини, оскільки потерпання від злочину одного разу змушує її бути більш обачною, щоб уникнути подібної ситуації вдруге, втретє.

Особливістю спеціальній конфіскації є й те, що відшкодування потерпілому завданого збитку можливе і за рахунок застосування спеціальній конфіскації до третіх осіб, які безпосередньо не приймали участь у вчиненні злочину, але у будь-який спосіб отримали прибуток від злочинної діяльності (у виді грошей, цін-

ностей, іншого майна), наприклад, як родичі та близькі винного, його право-наступники тощо, при умові, що вони знали або мали б знати про джерело походження цього майна. Таким чином, запобіжний ефект спеціальній конфіскації може поширюватися на певне коло осіб, які у той чи інший спосіб пов'язані із майном злочинного походження, що потребує від них уважного ставлення до джерела походження майна. Завдяки законодавчому закріпленню такої можливості максимально забезпечуються у тому числі й інтереси відновлення майнової сфери потерпілих осіб.

1. Канубриков В.А. *Принцип законности и конфискация имущества как средство предупреждения преступлений* // *Грамота*. – 2011. – № 6 (12): в 3-х ч. Ч. 1. – С. 95-97.